

INTEGRATIE, EEN ZAAK VAN LANGE ADEM

De casus 'Molukkers in Nederland'

In NRC Handelsblad van 27 november 2007 waarschuwde minister Ella Vogelaar dat integratie een zaak van lange adem is. 'Integratie duurt nog wel veertig, vijftig, zestig jaar', kopte de krant. Vogelaar verwees in dit verband naar de Molukse gemeenschap: 'Iedereen denkt: dat gaat wel goed. Maar we worden er nu mee geconfronteerd dat de derde generatie het in het onderwijs slechter doet dan de tweede'. Waarom hebben Molukkers vijftenvijftig jaar na aankomst nog integratieproblemen? In dit artikel wordt nader ingegaan op die vraag.

Het eerste antwoord op de 'waarom'-vraag is, dat het integratieproces van Molukkers niet in 1951, maar pas omstreeks 1980 is begonnen. Voor Molukkers loopt de scheidslijn tussen heimwee naar het voorbij en een oriëntatie op de toekomst niet tussen de eerste en de tweede generatie, maar eerder tussen de tweede en de derde. Dat komt onder meer, omdat in de periode 1951-1978 veel beleid dat op Molukkers betrekking had, niet de Molukkers centraal stelde, maar andere doelen. Dat gold al voor hun aankomst in Nederland. Ze hadden niet de bedoeling zich hier te vestigen. Ze waren hier ook niet gewenst. Toch werd voor overbrenging naar Nederland gekozen, omdat de laatste groep Molukse militairen niet in Indonesië kon worden gedemobiliseerd en Nederland een einde moest maken aan zijn militaire aanwezigheid.

Valse start

Bij de vijftigjarige herdenking van de komst van de Molukkers naar Nederland sprak minister Roger van

Boxtel van 'een valse start'. Die komst betekende niet de opbouw van een nieuw bestaan, maar stagnatie. Hans van Amersfoort schreef in 1973 al: 'De Molukkers waren afgezet op een tussenstation waar geen enkele trein meer langs kwam'. Met de kennis van nu is het verbazingwekkend dat de Molukkers na aankomst niet gehandhaafd zijn in de krijgsmacht, maar onmiddellijk zijn ontslagen. Het is aannemelijk dat veel van wat daarna nog zou voorvallen, niet zou zijn gebeurd als de militairen een taak in de Koninklijke Landmacht zouden hebben behouden.

Formeel werden de Molukse ex-KNIL-militairen ontslagen, omdat zij op grond van de RTC-akkoorden de Indonesische nationaliteit hadden, Indonesiërs niet thuis hoorden in het Nederlandse leger en omdat Nederland aan Indonesië had beloofd dat de militairen niet operationeel zouden worden ingezet. Echter: tegelijkertijd dienden Molukse marinemensen en een beperkt aantal commando's, terwijl zij de Indonesische nationaliteit

Henk Smeets is historicus en was onder meer directeur van het Moluks Historisch Museum in Utrecht. Samen met Fridus Steijlen schreef hij *In Nederland gebleven. De geschiedenis van Molukkers 1951-2006*. Amsterdam (Beit Bakker/MHM) 2006. ISBN-13 978 90 351 1098 2.

hadden, in de Nederlandse krijgsmacht. Zeker veertien van hen werden - nog in het bezit van de Indonesische nationaliteit - uitgezonden naar Korea en operationeel ingezet. De werkelijke reden voor het ontslag was, dat de Nederlandse regering vond dat een Molukse bevolkingsgroep niet in Nederland diende te blijven, hier eigenlijk niet had mogen komen en - nu zij er eenmaal was - zo snel mogelijk weer zou moeten verdwijnen. Politici en ambtenaren hadden de overtuiging dat de Molukkers niet in staat zouden zijn te 'assimileren' in de Nederlandse samenleving. Een enkeling mocht wel blijven, maar een groep van 12.500 mensen niet. Het gevolg was, dat de verhouding tussen de Molukse bevolkingsgroep en de Nederlandse overheid van het begin af aan gespannen was.

Geen werkvergunning

Ook het integrerende effect van werk op de Nederlandse arbeidsmarkt was in de eerste jaren beperkt. Hoewel de regering vanaf het begin wilde dat Molukkers zouden gaan werken, werd dit regeringsbeleid aanvankelijk tegengewerkt door de top van het Rijksarbeidsbureau, die zijn regionale kantoren passief liet blijven. Ook werd door arbeidsvoorziening een 'eigen volk eerst-bepaling' (alleen werk voor Molukkers als er geen Nederlandse kandidaten zijn) gehanteerd; een bepaling die in strijd met de wet was. Molukkers, die toen formeel Indonesiërs waren, hadden in verband met de Nederlands-Indonesische Unie geen werkvergunning nodig en mochten dus helemaal niet van de arbeidsmarkt worden weggehouden. Principiële werkweigering als protest tegen het ontslag uit militaire dienst kwam voor, maar voor de meeste Molukkers slechts kortstondig. Een kleine minderheid weigerde - ten koste van veel persoonlijke ellende - voor langere tijd om aan het werk te gaan. De meeste werkloosheid in latere jaren had echter niets met principiële werkweigering te maken, maar alles met een zwakke positie op de arbeidsmarkt als gevolg van geen of te weinig scholing. Dat gold voor het afdanken van de ongeschoolde eerste generatie, toen massaal banen verdwenen in de metaal- en textielsector en voor de hoge jeugdwerkloosheid die in de periode vóór de radicalisering.

Drie keuzes

Er spelen nog andere kwesties rond de 'valse start'. Decennialang hadden Molukkers een ernstig verschil van mening met de Nederlandse overheid over het al of niet vrijwillig karakter van de komst naar Nederland. Volgens de regering hadden de Molukkers de vrije keuze gehad uit drie mogelijkheden (overgang naar het Indonesische leger, demobilisatie op Java en vertrek naar Nederland). Volgens veel Molukkers was sprake van een dienstbevel.

Historisch onderzoek heeft nu aangetoond, dat in ieder geval twee keer schriftelijke dienstbevelen zijn gegeven aan een met name genoemde groep Molukkers, enkele honderden militairen, om aan boord te gaan van een boot naar Nederland. Het niet opvolgen van dit bevel zou onmiddellijk ontslag uit militaire dienst tot gevolg hebben.

Inburgering

In eerste instantie werd er van uitgegaan dat de Molukkers hier maar een paar maanden zouden zijn en toen dat langer ging duren, bleef het standpunt dat ze hier niet thuishoorden en dus weer dienden te vertrekken. Dat standpunt werd zeker tien jaar volgehouden en ook daarna bleef de gedachte dat ze eigenlijk zouden moeten repatriëren - tegen beter weten in - nog bijna tien jaar een effectief integratiebeleid frustreren. Hoewel er al snel politici en ambtenaren waren die een permanent verblijf in Nederland voorspelden, bleef ook nadat de volledige verzorging was vervallen en de woonoorden waren vervangen door woonwijken sprake van een ambivalent beleid, omdat de Nederlandse regering Indonesië niet de kans wilde geven om te ontsnappen aan de belofte om de Molukkers weer terug te nemen. Ook vrees voor rassenvermenging speelde een rol. Molukkers zelf hadden overigens ook de verwachting terug te zullen keren, al dachten velen daarbij, in tegenstelling tot de Nederlandse regering, aan terugkeer naar een vrije Republiek der Zuid-Molukken. Ook dat heeft er toe bijgedragen dat lang sprake bleef van non-integratie. Daarbij speelde de oriëntatie op de RMS geen doorslaggevende rol. Zuidoost-Molukse gemeenschappen met de Indonesische nationaliteit stonden er qua integratie niet beter voor. Molukkers die in dienst bleven van de Koninklijke Marine, wel degelijk aanhangers van de RMS, deden het met hun gezinnen

Molukse gezin

heel wat beter dan hun ontslagen en aanvankelijk werkloze collega's van de Landmacht. Voor Molukkers bestond er nog geen 'inburgeringsbeleid'. Zelfs tien, vijftien jaar na aankomst werden pleidooien van Molukse deskundigen om cursussen in de Nederlandse taal voor volwassenen te organiseren niet gehonoreerd. Ze zouden het ook zonder lessen wel leren, werd gezegd.

Zo extreem als bij Molukkers is het bij andere migrantengroepen niet gegaan. Toch werd ook bij gastarbeiders aanvankelijk aangenomen dat zij weer weg zouden gaan. Ook bij hen werd niet geïnvesteerd in integratie, in het leren van Nederlandse taal. Dat brengt ons tot de conclusie dat het weghouden van mensen van de Nederlandse samenleving die uiteindelijk toch blijven, zeer negatieve effecten heeft op het integratieproces en op de onderlinge verhoudingen.

Politieke idealen

De publieke discussie wordt momenteel sterk gedomineerd door vrees voor de islam en voor moslimterrorisme. De radicalisering van Molukse jongeren biedt interessante vergelijkingspunten. Nederland was destijds niet voorbereid op gewelddadige acties. Signalen die er wel degelijk waren, werden niet opgemerkt. Na de actie-Wassenaar in 1970 bleek niet alleen het informatieniveau van de toenmalige BVD onvoldoende, maar bleken overheden niet in staat of bereid zich te verplaatsen in de gedachtewereld van Molukse jongeren. Hun politieke idealen werden als dromen afgedaan. Dat die idealen in sommige gevallen konden leiden tot politiek extremisme werd mede daardoor niet tijdig onderkend.

Bij de tweede generatie kwamen omstreeks 1965 een aantal ontwikkelingen samen. Om te beginnen groeiden jongeren in een kwetsbare periode van hun leven – de puberteit – op tussen twee culturen. Dat betekende een gevoel van onzekerheid over hun plaats in zowel de Molukse als de Nederlandse samenleving, maar het bood hen ook mogelijkheden om te ontsnappen aan het gezag van de ouders, gecombineerd met een beroep op de eigen identiteit tegenover de Nederlandse omgeving. Er was sprake van een algemeen gevoel van uitzichtloosheid: de realisatie van de politieke idealen was door het jarenlange vreedzame gedemonstreer van hun ouders geen stap dichterbij gekomen. De Nederlandse samenleving had de meeste Molukkers ook niets te bieden. Daarvoor was hun sociaal-economische positie te zwak. De overheid was zich overigens niet bewust van hun slechte positie in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. De Molukse jongeren voelden zich gemarginaliseerd. De RMS werd door ministers en Kamerleden publiekelijk weggezet als mythe en droom. Het was een periode waarin Molukse jongeren eigen routes kozen, naar de informele arbeidsmarkt, criminaliteit, drugs en politiek activisme.

Het vertrouwen in de Nederlandse overheid, dat bij de ouders ondanks alles nog steeds aanwezig was, was bij de tweede generatie nagenoeg verdwenen. Ook de eigen politieke leiders werden niet meer vertrouwd en werden medeverantwoordelijk gesteld voor de ontstane patstelling. Het gevoel dat zijzelf nu tot actie moesten overgaan was sterk aanwezig, ook al zouden slechts weinigen de daad bij het woord voegen. Bij het politiek activisme speelde ook de tijdgeest een rol. In de westerse wereld was verzet tegen de gevestigde orde wijdverbreid. Internationaal spraken Che Guevara, Black Power, de Palestijnse vliegtuigkapingen en het verzet tegen de oorlog in Vietnam tot de verbeelding. Ook in Nederland manifesteerden uiteenlopende bewegingen als het studentenverzet, Provo en het begin van de kraakbeweging zich. Toch blijft het onvoorspelbaar wie in zo'n situatie de weg naar gewelddadige acties kiest. In 1975 bleken jongeren op eigen houtje plannen te hebben beraamd, los van de politieke leiders. Het waren niet de dropouts die tot actie besloten, maar relatief goed opgeleide jongeren. De eerste acties in 1966, direct na de executie van RMS-president Soumokil in Indonesië, en in 1970, aan de vooravond van het staatsbezoek van Soeharto die voor het voltrekken van deze doodstraf verantwoordelijk werd gehouden, hadden massaal de instemming van de Molukse bevolkingsgroep. Bij de acties in 1975 was dat minder, om in 1977 nog verder terug te lopen, met name vanwege de gijzeling van schoolkinderen. Dat laat onverlet dat massaal werd gerouwd om de doodgeschoten kapers. Hun offer werd gewaardeerd, maar hun dood maakte ook de weg vrij voor een nieuwe koers. De aanval op het Provinciehuis in Assen in 1978 werd door Molukkers overwegend afgewezen.

Na de kapingen veranderde het beeld. Jozias van Aartsen zei in 2004 in NRC Handelsblad dat 'strikt en hard optreden' een einde had gemaakt aan de Molukse acties: 'Niks de boel bij elkaar houden, maar aanpakken'. De werkelijkheid is anders. De acties stopten omdat aan Molukse kant de steun voor de 'harde confrontatie' met de Nederlandse samenleving afkalfde en Molukkers besloten hun toekomst in Nederland te zoeken. Veel Molukkers hadden geen behoefte meer aan opnieuw verstoorde relaties. Tegelijkertijd koos de overheid nadrukkelijk voor een beleid waarbij de inmiddels ontdekte sociaal-economische achterstand met extra maatregelen werd aangepakt. Het bijzondere daarbij was dat Molukse en Nederlandse organisaties en de overheid de problemen samen aanpakten: werkgelegenheidsprojecten, drugshulpverlening, onderwijsinitiatieven en uiteindelijk het Duizend-banenplan Molukkers. Met andere woorden: na de kapingen is met succes getracht de boel bij elkaar te houden en heeft extra aandacht het integratieproces bij

Molukkers bevorderd. Hierbij past een kanttekening. Dit beleid werd niet lang genoeg volgehouden. Te snel werd gedacht dat het integratieproces voltooid was. Molukse jongeren op het schoolplein kunnen zich tegenwoordig aardig redden in het Nederlands, maar bij het maken van werkstukken komt meer kijken. Als ze stijgen in het onderwijs en het MBO of hoger bereiken, wordt abstracter taalgebruik verondersteld, actief en passief. Je zou kunnen zeggen dat een taal pas echt goed beheerst wordt als bijvoorbeeld ironie wordt begrepen en kan worden gebruikt. Zover zijn veel Molukse jongeren nog niet. Ze zijn oververtegenwoordigd bij de dropouts en aan de onderkant van het vmbo. Op de arbeidsmarkt hadden ze in 2001 over het algemeen werk, maar op kwetsbare plekken. Of de werkloosheid sindsdien weer is toegenomen, weten we niet, want Molukkers worden nergens als categorie geregistreerd.

Zoektocht

In de studie van Buijs, Demant en Hamdy, *Strijders van eigen bodem*, treffen we grote overeenkomsten aan tussen het Molukse radicalisme uit de zeventiger jaren en dat van moslimjongeren nu. Je moet dan wel 'politiek' vervangen door 'religie'. Bij islamitisch radicalisme wordt de eigen religie heel belangrijk gevonden, vindt men die religie gemarginaliseerd, heeft men geen vertrouwen in de gevestigde samenleving, dan worden politieke leiders verantwoordelijk gesteld en beschouwt men de eigen elites als verraders. De behoefte om zelf daden te gaan stellen is groot. Geweld wordt daarbij niet uitgesloten. Dat alles komt sterk overeen met wat zojuist over Molukse jongeren in de jaren zeventig werd beschreven. Ook de context die Buijs c.s. schetsen vertoont veel overeenkomsten: veel moslimjongeren zijn bezig met een zoektocht. Ze zijn onzeker, ontevreden over hun positie. Er is sprake van relatieve deprivatie. Ze verkeren in sociaal isolement: zowel ten opzichte van de Nederlandse omgeving als ten opzichte van de eerste generatie. Ze ervaren hun positie als onrechtvaardig. En ook nu lijken beteropgeleiden het voortouw te nemen bij extremistische acties.

We zien wel een belangrijk verschil, namelijk de globalisering van de problematiek. Ook al lieten ook Molukkers zich inspireren door bewegingen elders in de wereld (de Palestijnse vliegtuigkapingen), ook al hadden ontwikkelingen in Indonesië doorwerking in Nederland, toch is het effect van wat nu in Irak, Afghanistan of in het Witte Huis voorvalt veel directer van invloed op ontwikkelingen in Nederland dan toen. Ook de berichtgeving is van karakter veranderd. Pro-Molukse media hadden destijds nauwelijks betekenis; dat kan niet meer gezegd worden van de informatie die nu via schotels bij moslimhuishoudens binnenkomt. Ondanks deze verschillen is ook thans van belang dat in de moslimgemeenschap zelf een

KNIL-militanten in Kamp Vught, 26 mei 1956

tegenbeweging op gang komt, die met behoud van eigen identiteit kiest voor de Nederlandse samenleving. In dit verband zou de conclusie dat wereldwijd, maar óók in Nederland, sprake is van een groeiende weerstand onder moslims tegen zelfmoordaanslagen (rapportage Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding, november 2007) een stap kunnen zijn in deze richting. Dat vraagt dan wel om het vermijden van generaliserende opmerkingen die de islam en extremisme min of meer laten samenvallen en om een beleid dat de sociaal-economische achterstanden bij moslimgroepen aanpakt.

Ten slotte nog een opmerking over 'eigen identiteit'. Behoud van identiteit wordt in discussies vaak gesteld tegenover integratie. Het zou integratie in de weg staan. Dat klopt als identiteit een statisch karakter zou hebben en geen ontwikkelingsproces zou zijn. In de geschiedenis van Molukkers in Nederland werden de eerste twintig jaar gekenmerkt door stagnatie. Dat veranderde in de loop van de jaren zeventig, toen Molukse jongeren op cultureel gebied ophielden met het kopiëren van Molukse tradities en gebruiken, maar daar een eigen invulling aan gingen geven. Toen konden zij zelfverzekerd de Nederlandse samenleving tegemoet treden. Ze hadden die samenleving wat te bieden. Zo konden zij integreren, toegerust met eigen bagage waar ze trots op waren. Integratie en identiteit hoeven zo geen tegenpolen te zijn. We zullen er aan moeten wennen dat in Nederland individuen en groepen deelnemen aan de Nederlandse samenleving en tegelijkertijd gehecht blijven aan hun eigenheid. Die eigenheid kan geworteld zijn in Friesland of in de Limburgse heuvels, maar evenzeer in de Molukken.

Molukkers zijn vijftig jaar in Nederland. Zij kwamen voor korte tijd, bleven echter en zullen dat als groep ook in de toekomst doen. Zij zijn deel geworden van de Nederlandse bevolking, zonder hun eigenheid te verliezen. De RMS is meer symbool van die eigen identiteit geworden dan een politiek ideaal dat men voor zichzelf nog wil verwezenlijken. De aandacht voor hun eilanden en voor de familie- en dorpsgenoten daar blijft intussen bestaan. En als op de Molukken vreselijke dingen gebeuren met hun dorp of familie, zoals in de jaren na 1999, dan raakt dat de Nederlandse Molukkers intens. Dan zijn de Molukken ineens weer heel dichtbij.